

UDK (UDC): 930.253(497.6)''1992/2000'':342.7
Tipologija: 1.09 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci
Category: 1.09 Published Professional Conference Contribution

*Mina Kujović**

ARHIV BOSNE I HERCEGOVINE I LJUDSKA PRAVA (1992-2000)

Izvlaček:

Arhiv Bosne in Hercegovine in človekove pravice (1992-2000)

Bosansko-hercegovski arhivi so tudi med vojno opravljali svoje običajne naloge in fizičnim osebam na podlagi njihovih zahtevkov in podatkov iz arhivskega gradiva izdajali različna potrdila. Arhiv Bosne in Hercegovine je med vojno in v prvih povojnih letih prejemal vloge strank, ki pa so se zelo razlikovale od običajnih. V prispevku so obravnavani primeri zahtevkov za izločitev osebnih dokumentov iz dosjeja zaradi ugotavljanja identitete, zahtevkov za podatke o nacionalni pripadnosti, za potrdila političnim zapornicam o trajanju zaporne kazni in zahtevkov za dokazovanje šolske izobrazbe. Delavci v Arhivu Bosne in Hercegovine so v teh hudih časih marsikateremu občanu pomagali pri reševanju težav, povezanih s kršitvami človekovih pravic.

Ključne besede:

Arhiv Bosne in Hercegovine, arhivsko gradivo, reševanje zahtevkov, človekove pravice.

Abstract:

Archives of Bosnia and Herzegovina and Human Rights (1992-2000)

Issuing different kinds of legal documents, based upon the facts found in archival documents, on the basis of citizens and various government and non-government organizations' claims, are typical assignments for every employee in an archival institution. In Bosnia and Herzegovina these assignments were carried out even during the war period. However, during that period, from 1992-1995, and in the following years, employees of Bosnia and Herzegovina's archives received also claims that were somewhat different than those received in normal circumstances. This paper refers to claims regarding finding personal documents in order to determine someone's identity, searching for information about national recognition statements (statements about the national belonging), confirmations about prison time that people spent as victims of political persecution, etc. Employees of the Archives, by complying with these unusual requests, helped many people to solve some problems regarding their threatened human rights.

Key words:

Archives of Bosnia and Herzegovina, archives, issuing documents, human rights.

ARHIV BOSNE I HERCEGOVINE I LJUDSKA PRAVA (1992-2000)

Arhivska građa koja se čuva u arhivima Bosne i Hercegovine je javno dobro zemlje i svi njeni građani imaju pravo da im se na temelju pohranjenih činjenica izdaju uvjerenja, potvrde ili ovjerene kopije samih dokumenata. Rješavanje zahtjeva fizičkih i pravnih lica, odnosno izdavanje raznih uvjerenja na temelju činjenica pohranjenih u arhivskoj građi kao i prepisa dokumenata redovne su djelatnosti svake

* *Mina Kujović, arhivska savjetnica, Arhiv Bosne i Hercegovine, Ulica Reisa Đemaludina Čauševića 6, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina.*

arhivske ustanove koje spadaju u kategoriju *korištenje arhivske građe*.

Tokom 50 godina (1947-1992) uposlenici u arhivskim ustanovama u Bosni i Hercegovini se, pored ostalih arhivskih poslova, svakodnevno radilo i na iznalaženju podataka na osnovu kojih su izdavana različita uvjerenja, odnosno na rješavanju molbi po zahtjevima fizičkih i pravnih lica. Ovi poslovi nisu prekidani ni tokom posljednjeg agresorskog rata (1992-1995) niti nakon njegovog završetka.¹

Međutim, zahtjevi koji su pristizali u arhive u ratnom i poratnom periodu znatno su se razlikovali od onih *uobičajenih* što je bila posljedica ratnih dešavanja, progona i raseljavanja bosanskohercegovačkih stanovnika.

Posljednji rat u Bosni i Hercegovini je sa sobom donio, pored ubijanja i protjerivanja stanovnika i stalna neselektivna granatiranja koja su dovela do rušenja i stradanja gradova zajedno sa kulturnim dobrima.²

U svim bosanskohercegovačkim gradovima već prve godine rata našle su se brojne izbjeglice koje su morale napustiti svoja mjesta boravka. Izbjegli stanovnici su nastavili živjeti i raditi kao raseljena lica u drugim mjestima. Protjerani i izbjegli građani često, osim fizičkog postojanja nisu imali nikakav pisani dokaz o svom identitetu, zbog činjenice da nisu mogli ili nisu stigli prilikom protjerivanja i bježanja iz svojih kuća ponijeti lična dokumenta.

Međutim, bili su brojni i oni bosanskohercegovački građani koji su željeli napustiti zemlju ili izmjestiti samo članovima svoje porodice, naročito djecu koju su željeli spasiti od ratnih strahota. Dobivanje dozvole za izlazak iz zemlje bilo je dosta komplicirano, naročito za pripadnike bošnjačke nacionalnosti.

Raseljeni građani koji nisu posjedovali lična dokumenta, a morali su da obezbjede dokaze o svom identitetu obraćali su se arhivima za pomoć. Arhivima su se obraćali i građani koji su željeli napustiti zemlju pa su im trebale *posebna uvjerenja o nacionalnom izjašnjavanju*. Najčešći zahtjevi u ratnom periodu odnosili su se na izuzimanje ličnih dokumenata iz dosjea i izdavanje uvjerenja o nacionalnom izjašnjavanju, a u poratnom periodu tražena je provjera o završenim višim školama, uvjerenja o položenim ispitima te nastavni programi na višim školama, Višoj upravnoj i Višoj poštansko telegrafskoj, kao i uvjerenja o vremenu provedenom u zatvoru političkih kažnjenika.

¹ U Arhivu Bosne i Hercegovine ni tokom rata rad nije prekidan samo se odvijao u ratnim uvjetima, prema ratu prilagođenom programu rada i sa znatno smanjenim brojem radnika. Aktivnost je bila prvenstveno usmjerena na zaštitu arhivske građe u Arhivu. Građa je smještena na četiri različite lokacije (zgrada Predsjedništva, zgrada Rektorata, zgrada Vlade Federacije BiH i zgrada Grčkobosanskog prijateljstva), zaštitu registraturnog materijala i arhivske građe van Arhiva te na poslovima državne sukcesije bivše SFRJ, zadatku od prioritetnog značaja za državu Bosnu i Hercegovinu. (S. Kristić, Z. Kulenović, Rad i stradanje Arhiva Bosne i Hercegovine u ratnim uvjetima, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, XXXII/1992-93, str. 9-13).

² Stradale su (sasvim ili djelimično) brojne ustanove iz oblasti kulture, a među njima i arhivi. Arhivski radnici Arhiva Bosne i Hercegovine su tokom svog školovanja i stručne obuke u Arhivu dobivali samo teoretske upute o načinima čuvanja i korištenja arhivske građe u ratnim uvjetima. Upute su slušali i, po potrebi, učili ih kao teoretsko pitanje za ispite i nikad nisu pomislili da će jednog dana to morati i u praksi primjenjivati. Mislili su da rata na ovim prostorima više neće biti te da im je jedina briga čuvanje i zaštita arhivske građe u mirnodopskim uvjetima.

Arhiv Bosne i Hercegovine i Društvo arhivskih radnika su prije rata organizirali stručna savjetovanja na temu zaštite arhivske građe u slučaju neposredne ratne opasnosti i rata, a od sredine 1991. godine intenzivirali su aktivnosti na neposrednim zadacima arhiva i drugih imalaca arhivske i registraturne građe u takvim okolnostima.

VIŠA UPRAVNA ŠKOLA SARAJEVO (VUŠ) I VIŠA POŠTANSKO-TELEGRAFSKA ŠKOLA (VPTTŠ) - DOSJEI STUDENATA

U Sarajevu je početkom devedesetih godina prošlog stoljeća temeljem Zakona o visokom školstvu ukinuto nekoliko viših škola u Sarajevu na kojima su studirali studenti iz cijele Bosne i Hercegovine. Neke od okinutih škola su se integrirale u srodne fakultete (npr. Viša komercijalna se integrirala u Ekonomski fakultet), a neke su ostale bez pravnog nasljednika pa je Arhiv, u skladu sa Zakonom o arhivskoj građi Bosne i Hercegovine preuzeo kompletnu dokumentaciju ukinutih viših škola.

U Arhiv Bosne i Hercegovine je preuzeta arhivska i registraturna građa nastala djelovanjem dvije više škole u Sarajevu, Više upravne škole (VUŠ) i Više poštansko-telegrafске škole (VPTTŠ). Preuzeti su i dosjei studenata koji su studirali na ovim višim školama i oni su u periodu proteklog rata (1992-1995) bili građa iz koje je najviše izdvojeno ličnih dokumenata i na osnovu koje je izdano najviše različitih uvjerenja.³

Viša upravna škola u Sarajevu je osnovana kao Upravna škola 1956. i djelovala je sve do 31. decembra 1989. godine.⁴ Kako Zakonom o ukidanju ove Škole nije utvrđen njen pravni nasljednik, Arhiv Bosne i Hercegovine je cjelokupnu građu nastalu tokom trideset tri godine njenog djelovanja preuzeo i smjestio u depo Arhiva u zgradi rektorata.⁵ Među preuzetom građom bilo je i 600 poveza (fascikli) studentskih dosjea studenata koji su studirali u periodu od 1956. do 1990. godine i diplome posljednje generacije studenata koji su diplomirali tokom 1991. godine.⁶

Viša poštansko-telegrafска škola u Sarajevu je osnovana Odlukom upravnog odbora Zajednice preduzeća poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja 23. IX 1961. koju je potvrdilo Izvršno vijeće 11. XI 1961.⁷ Škola je ukinuta 22. XI 1988. Odlukom o ukidanju Više PTT škole u Sarajevu koju je donijela Skupština SR Bosna i Hercegovina,⁸ a zvaničino je prestala sa radom 1. X 1991.⁹

Svaki student je prilikom upisa na Višu upravnu i Višu PTT školu morao priložiti rodni list i svjedočanstvo o završenoj srednjoj školi koji su odlagani u njegov dosje. Dosjei su bili uredno, abecedno složeni u dvije serije, seriju diplomiranih i seriju nediplomiranih studenata.

Već prve godine nakon izbijanja rata u Sarajevu su se našle brojne izbjeglice, naročito iz istočne Bosne. Većina ovih protjeranih građana nisu uspjeli da ponese lična dokumenta na osnovu kojih bi mogli dokazati svoj identitet i školsku spremu. Među njima je bilo i onih koji su nekad studirali u Sarajevu na Višoj upravnoj školi i

³ Preuzimanje je obavljeno početkom 1992. godine kad je sve »mirisalo na skori rat«. Ipak, tada nismo ni slutili koliko će dokumenti iz ovih studentskih dosjea pomoći našim građanima u rješavanju nekih od njihovih ljudskih prava, kao što su dokazi o identitetu i školskoj spremi.

⁴ Škola je osnovana Uredbom o osnivanju Upravne škole koju je donijelo Izvršno vijeće NR BiH, 12. novembra 1956. godine. Osnovna djelatnost škole bila je da školuje pravne stručnjake za potrebe privrede i drugih djelatnosti. Upravna škola je temeljem Zakona o visokom školstvu, 1965. godine postala Viša upravna škola i djelovala je sve do 16. oktobra kad je ukinuta temeljem Zakona o ukidanju Više upravne škole.

⁵ Arhivski depoi u ulici Jadranskoj br. 4 (zgrada Rektorata) nisu puno stradala od granatiranja (izuzev stakla i djelimično metalnih kapaka i gelendera na prozorima) ali su bile izuzetno neuslovne za iznalaženje podataka prilikom rješavanja molbi po zahtjevima građana jer nije bilo električnu rasvjetu i grijanja.

⁶ Vodič Arhiva Bosne i Hercegovine u: Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika, XXXIII/ 1992-93.

⁷ Sl. list NR Bosna i Hercegovina 47/61.

⁸ Sl. list SR Bosna i Hercegovina br. 42/88.

⁹ ABH, Primopredajni zapisnik br. 044-449/92 (23. II 1992).

Preuzeto je, uz ostalu dokumentaciju, i 365 fascikli studentskih dosjea i 23 matične knjige studenata. Studentski dosjei se ne preuzimaju u arhive ali kako ove škole nisu imale pravnog nasljednika Arhiv je i tu građu preuzeo.

Višoj PTT školi. Mnogi od njih nisu nikad ni diplomirali ali su njihovi dosjei ostali arhivirani u serijama nediplomiranih studenata.

Nevolja je ove ljude natjera da se obrate Arhivu Bosne i Hercegovine te da traže povrat svojih ličnih dokumenata koje su morali priložiti prilikom upisa na jednu od viših škola u Sarajevu. Tokom prve godine rata uglavnom su pristizali zahtjevi koji su se odnosili na povrat ličnih dokumenata, rodni list i svjedočanstvo o završenoj srednjoj školi. Već od sljedeće ratne godine (1993.) traženi su i drugi podaci: uvjerenja o završenoj višoj školi u Sarajevu,¹⁰ uvjerenja o položenim ispitima i naročito, nastavni planovi i programi za pojedine predmete¹¹ te diplome koje nisu podignute.¹²

Uvidom u evidenciju Arhiva Bosne i Hercegovine utvrđeno je da je tokom ratnih i prvih poratnih godina riješeno preko 1000 različitih zahtjeva u vezi sa polaznicima Više upravne i Više PTT škole u Sarajevu. Znači, preko 1000 građana je na temelju činjenice da je kompletna dokumentacija ukinutih viših škola blagovremeno preuzeta u Arhiv ostvarilo neka od svojih ljudskih prava.¹³

TRAŽENJE PODATAKA O NACIONALNOM IZJAŠNJAVANJU

Po izbijanju rata u Bosni i Hercegovini nastali su veliki problemi u vezi sa kretanjem i napuštanjem zemlje. Putnici sa bosansko-hercegovačkim pasošem nisu mogli slobodno putovati dok je putovnica, pasoš Republike Hrvatske, omogućavao slobodan izlazak iz zemlje.

Ambasada Republike Hrvatske u Sarajevu, koja je bila uspostavljena odmah nakon što je Bosna i Hercegovina međunarodno priznata početkom 1992. godine, ubrzo je počela da bosanskohercegovačkim građanima hrvatske nacionalnosti izdaje uvjerenja o hrvatskom državljanstvu i putne isprave, tj. putovnice. Državljanstvo i putovnicu su mogli dobiti svi bosanskohercegovački građani koji su rodnim i krsnim listom mogli dokazati da su hrvatske nacionalnosti.

Pripadnici drugih nacionalnosti, naročito Bošnjaci, mogli su dobiti hrvatsko državljanstvo i putovnicu u Ambasadi Republike Hrvatske u Sarajevu ako su posjedovali neko uvjerenje, odnosno ako su mogli dokazati bilo kakvim dokumentom da se neko od njihovih predaka u nekom službenom dokumentu izjasnio kao pripadnik hrvatske nacionalnosti.

Arhivski uposlenici su već prve ratne godine dobili nekoliko zahtjeva u kojima su građani tražili podatke o nacionalnom izjašnjavanju njihovih predaka. U Arhiv su dolazili građani koji su tražili da se pokušaju pronaći takvi podaci jer su oni u tom vremenu bili jako važni. Izvori za iznalaženje podataka o nacionalnom izjašnjavanju

¹⁰ Na temelju uvjerenja koje je izdavao Arhiv Bosne i Hercegovine Rektorat Univerziteta u Sarajevu je izdavao (izdaje i sada ali mnogo rjeđe) kopiju diplome o završenoj Višoj upravnoj školi. Univerzitet ne izdaje kopiju diploma za Višu PTT školu jer je ta škola osnovana Odlukom upravnog odbora Zajednice preduzeća poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja pa nije bila u sastavu Sarajevskog univerziteta.

¹¹ Sve osobe koje su u Kanadi pokušale da nađu neko zaposlenje sa uvjerenjem o završenoj VUŠ morale su priložiti uvjerenja u položenim ispitima i uz njih nastavne programe predmeta koje su slušali i polagali.

¹² Godine 1992. zbog izbijanja rata nije održana promocija diploma pa su svi diplomirani studenti iz predhodne godine ostali bez diplome. U fondu je ostalo još nepodignutih diploma.

¹³ Rješavanje molbi po zahtjevima građana i pronalaženje raznih podataka u fondovima koji su bili pohranjeni u depoima na različitim lokacijama u periodu rata je bio izuzetno zahtjevan posao. Već od izbijanja rata u depoima u zgradi Rektorata nije bilo vode, struje i grijanja, a i granatiranja centralnih dijelova grada su bila česta.

su bili personalni dosjei uposlenika u bosanskohercegovačkom pravosuđu i vladinih službenika iz perioda od 1878. do 1945. godine. Ukoliko je kod nekog od srodnika podnosioca zahtjeva u rubrici nacionalnost pisalo Hrvat, Arhiv je izdavao ovjerenu kopiju takvog dokumenta na temelju koje su građani mogli dobiti putovnicu koja je tada značila i spasiti život jer su mogli napustiti zemlju i otputovati u Hrvatsku ili bilo koju drugu zemlju.¹⁴

Ovjerene kopije dokumenata, iz kojih se vidjelo da se neki Bošnjak u prošlom vremenu izjašnjavao kao Hrvat islamske vjeroispovjesti, mnogim Bošnjacima poslužile su kao dokaz na osnovu kojeg su sticali pravo na hrvatsko državljanstvo i putovnicu.

UVJERENJA O TRAJANJU ZATVORSKE KAZNE U KPD STOLAC

Republika Hrvatska je od 1997. godine svojim državljanima plaćala nadoknadu za vrijeme koje su proveli u zatvoru kao politički kažnjenici. S tim u vezi i Arhiv Bosne i Hercegovine je u periodu od 1997. do 2000. godine zaprimio brojne zahtjeve u kojima je traženo uvjerenje o dužini zatvorske kazne političkih zatvorenica koje su kaznu izdržavale u Kazneno-popravnom domu Stolac. Kazneno-popravni dom za žene Stolac u Stocu počeo je sa radom 1945. godine, a zvaničino je osnovan 1947. godine Rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova NRBiH. Zadatak Doma je bio prevaspitavanje i izvršavanje kazneno-popravnih mjera koje su izrekli sudovi nad ženama osuđenicama, za razne krivične ali i političke delikte. Kazneno-popravni dom za žene Stolac je ukinut Odlikom Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove NRBiH od 9. septembra 1962. godine. Arhivska građa, matična knjiga osuđenica i dosjei su preuzeti u Arhiv 1988. godine. Među dosjeima su bili i dosjei žena kažnjenica koje su zbog različitih političkih prekršaja učinjenih u periodu od 1945. do 1960. godine osuđene i kaznu izdržavale u KPD Stolac u Stocu.¹⁵

Arhivu su pristigli zahtjevi u kojima su bivše političke kažnjenice koje su kaznu izdržavale u Stocu ili njihova djeca tražili uvjerenje o dužini izdržane kazne odnosno o vremenu provedenom u KPD Stolac.¹⁶

PROVJERAVANJA ŠKOLSKE SPREME

Tokom proteklog rata u Bosni i Hercegovini je došlo do velikih pomjeranja stanovništva. Mnogo je građana bilo primorano da zaposlenje potraže u mjestima u kojima su boravili kao izbjegla i raseljena lica. Među njima je bilo dosta onih koji su pobjegli bez ličnih dokumenata pa im je bilo omogućeno da se, po potrebi poslodavca, zaposle samo na temelju izjave o odgovarajućoj školskoj spremi.

Po završetku rata poslodavci, koji su željeli zadržati na ovaj način zaposlene radnike, trebali su i dokaze o njihovoj školskoj spremi. U Arhivu su riješeni mnogobrojni zahtjevi pravnih subjekata ali i državnih organa (MUP) u kojima je tražena provjera da li je osoba N.N. zaista i završila navodnu školu. Često su provjere

¹⁴ Zahtjevi koji su se odnosili na traženje podataka o nacionalnom izjašnjavanju nisu bili brojni, pristizali su i u druge arhivske ustanove. U Arhivu grada Sarajeva (danas Arhiv Kantona Sarajevo) ovakvi zahtjevi su provjeravani kroz matične knjige (upisnice) sarajevskih srednjih škola.

¹⁵ ABH, Primopredajni zapisnik br. 044-729/88.

¹⁶ Ovakvi zahtjevi nisu bili brojni i nakon 2000. godine ne pristižu više u Arhiv: Nije nam poznato da li su bivše osuđenice kojima je izdano uvjerenje o izdržanoj kazni i ostvarile neku materijalnu dobit od Republike Hrvatske.

obavljane uz asistenciju predstavnika međunarodnih vojnih predstavnika.¹⁷ U Arhivu Bosne i hercegovine je tražena provjera o završenoj Višoj upravnoj i Višoj PTT škole, jer je Arhiv preuzeo građu samo ovih viših škola.¹⁸

NASTAVNI PLANOVI I PROGRAME VUŠ I VPTTŠ

Izbjegli građani Bosne i Hercegovine su se tokom ratnih stradanja raselili po cijelom svijetu. Mnogi od njih su stigli u Kanadu i tamo pokušali ili raditi ili nastaviti školovanje. Među njima je bilo i onih koji su posredstvom rođaka od Arhiva Bosne i Hercegovine dobili uvjerenje o završenoj VUŠ i VPTT školi ili diplomu o završenoj VUŠ koju nisu uspjeli podići zbog neodržane promocije. Međutim, poslodavcima u Kanadi uvjerenje i diploma nisu bili dovoljni pa su od naših izbjeglih građana tražili i nastavne programe, koji su po zahtjevu stranaka kopirani i ovjeravani.¹⁹

ZAKLJUČAK

Nakon izbijanja rata u aprilu 1992. godine u Arhivu Bosne i Hercegovine rad nije prekidan već se odvijao u ratnim uvjetima, prema ratu prilagođenom programu rada i sa znatno smanjenim brojem radnika. Aktivnost je bila prvenstveno usmjerena na zaštitu arhivske građe u Arhivu i rješavanje zahtjeva građanskih lica.

Svako vrijeme donosi različite potrebe pa s tim u vezi i različita zanimanja za činjenice pohranjene u arhivskim fondovima. U periodu rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995) i poratnim godinama od 1995. do 2000. godine u Arhiv Bosne i Hercegovine su pristizali zahtjevi fizičkih i pravnih lica koji su se znatno razlikovala od uobičajenih. U ratnom periodu su traženi podaci za dokazivanje identiteta i o nacionalnom izjašnjavanju, dok su nakon rata traženi podaci o političkim osuđenicama i provjera školske spremne.

Arhivski uposlenici su u periodu rata najčešće rješavali zahtjeve koji su se odnosili na izuzimanje ličnih dokumenata (rodni listovi, svjedočanstva o završenoj školi) iz dosjea kako bi raseljene i prognane osobe mogle dokazati svoj identitet i podatke o nacionalnom izjašnjavanju. Na osnovu tih podataka čak i građani/ke bošnjačke nacionalnosti, ukoliko se neko od njihovih predaka izjašnjavao kao Hrvat, mogli su dobiti putne isprave od Ambasade Republike Hrvatske u Sarajevu ili druge pogodnosti u izbjegličkim kampovima u Hrvatskoj.

¹⁷ U jednom zahtjevu trebalo je provjeriti čak 200 zahtjeva. Među predstavnicima međunarodnih oružanih snaga bili su dva vojnika iz Malezije koji su samo sjedili i pratili kolegu iz Arhiva koji je kroz matične knjige diplomiranih provjeravao imena sa priloženog spiska.

¹⁸ I danas u Arhiv pristižu, ali znatno rjeđe, zahtjevi da se provjeri da li je neko zaista i završio neku od viših škola. Puno je više zahtjeva u kojima se traže uvjerenja o položenim ispitima jer bivši studenti žele da nastave školovanje na nekom fakultetu.

¹⁹ U Arhivu su nastavni programi samo kopirani po zahtjevima stranaka. Nije nam poznato ko ih je prevodio i da li su prevodi negdje ovjeravani. Isto tako, nije nam poznato, kakav su status u Kanadi imale osobe koje su u Sarajevu završile neku višu školu.